

In een Rotterdamse rapportage van straatregel-projecten wordt gesproken over de openbare ruimte in termen als 'duurzame motie van wantrouwen', 'onzekerheid' en 'straatstress'. In een notitie van de gemeente Gouda spreekt men over 'de sfeer van onverschilligheid en afzijdigheid' in de openbare ruimte. Deze terminologie sluit sterk aan op het huidige politieke betoog: er is geen fatsoen meer, waarden en normen zijn verdwenen op de straat, waarbij doorgaans wordt verwezen naar excessen als zinloos geweld.

Straatregel-projecten komen overal in het land voor: Amsterdam, Den Haag, Groningen, Gouda, Zwolle, Lieshout, enzovoorts. Het budget voor deze projecten kan oplopen tot enkele tonnen, zoals in Gouda, Groningen en Rotterdam. Straatregel-projecten zijn in de ogen van velen een succes. Politici zijn overwegend enthousiast over straatregels en zij spreken vaak over het helpen van bewoners bij het terugwinnen van de straat. Naast het (her)stellen van regels heeft stadsetiquette nog een ander expliciet doel, namelijk het bevorderen van sociale cohesie. Zo heeft een project in Rotterdam landelijke bekendheid gekregen omdat bewoners daar een groetzone hebben geïnstalleerd waar bewoner elkaar horen te groeten. Het fenomeen straatregels wordt in dit stuk gebruikt om zicht te krijgen op het huidige karakter van de openbare ruimte. Dit gebeurt aan de hand van een project in de Spaarndammerbuurt. Wat zegt dit project over de openbare ruimte? Eerst zal het fenomeen straatregels in de context van stadsstudies geplaatst worden en in het bijzonder gaat het over studies over de openbare ruimte. Hoewel er verschillende stemmen te onderscheiden zijn, is er een dominant geluid te horen. Deze stelt dat er sprake is van een proces van privatisering. Stedelingen trekken zich meer en meer terug uit de publieke wereld. Dit heeft onder meer te maken met technologische veranderingen, zoals de komst van de televisie, de p.c. en het internet, waardoor mensen niet meer hun huis uit hoeven voor nieuws, vermaak, dagelijkse en duurzame producten. Hierbij komt ook een culturele verandering. Door toegenomen welvaart is er meer (letterlijk en figuurlijk) ruimte ontstaan voor individuen. Sennett heeft het in dit verband in zijn studie uit 1977,

De staat van de straat

Regels voor de openbare ruimte in de Spaarndammerbuurt

In het hedendaagse normen- en waardendebat wordt nadrukkelijk aandacht besteed aan de (semi-) openbare ruimte. Volgens politici manifesteert zich juist hier het gedrag dat ergernis opwekt en normoverschrijdend is. In ambtelijke nota's en teksten van politieke partijen kan men lezen dat er in de openbare sfeer sprake is van 'verloedering', 'onveiligheid' en 'respectloos gedrag'. Als reactie op het wangedrag ontstaan tal van acties van instellingen die (semi-) openbare ruimtes beheren. Zwembaden stellen gedragsregels op, de NS laat op sommige trajecten minder treinen rijden, het hoofdstedelijke openbaar vervoer heeft een anti-huffer project in het leven geroepen en de politie gaat uit van 'zero-tolerance'. Straatregel-projecten, ook wel stadsetiquette of stadsregels genoemd, horen bij deze benadering. Het doel hiervan is dat bewoners gedragsregels opstellen voor de openbare ruimte. De vervolgstap is dat zij zich hieraan houden en dat zij anderen hieraan houden.

THADDEUS MÜLLER

The Fall of Public Man, over de 'tirannie van intimiteit'. Zijn stelling is dat de privé-wereld belangrijk(er) is geworden en dat mensen vooral oog hebben voor hun private besognes. Er is sprake van een 'collectief narcisme'. De publieke omgang van weleer, die gericht is op de ander, is verloren gegaan. Er is geen sprake meer van gemeenschap, van gedeelde normen en waarden. De roep om straatregels zou dan een poging zijn om het tij te keren, om de openbare ruimte weer publiek te maken. De vraag is of straatregels hiervoor wel het geijkte middel is.

Omgangsvormen

Het is te eenvoudig om op de hiervoor beschreven wijze te spreken over omgangsvormen in de openbare ruimte. Het verhaal is complexer. Dat is goed te illustreren aan de hand van het project 'Gouden Straatregels' in de Amsterdamse Spaarndammerbuurt. De Spaarndammerbuurt bevindt zich op twee kilometer ten westen van het Centraal Station van Amsterdam. Het grootste deel van de buurt bestaat uit kleine corporatie-woningen en is gebouwd in de eerste decennia van de vorige eeuw. Er wonen circa 12.000 inwoners, waarvan ongeveer de helft bestaat uit autochtonen. Bijna de helft van de beroepsbevolking is 'inactief' en meer dan de helft van huishoudens bestaat uit alleenstaanden. Het gaat hier zeker niet alleen om 'happy singles'. Een aanzienlijk deel van hen voelt zich

eenzaam: "Er leven erg veel mensen in de buurt die niemand kennen en geen familie hebben", zegt een bewoner in een brochure over de straatregels. Toch is er ook een andere kant. Wie op een doordeweekse dag om acht uur door de Spaarndammerstraat loopt ziet een levendige buurt. Kinderen worden naar school gebracht, brood wordt bij de bakker gekocht, mensen gaan naar hun werk, studie of opleiding. De Spaarndammerstraat vormt het hart van de wijk. Daar bevinden zich eetgelegenheden, supermarkten, de sigarenboer, de bibliotheek en ander voorzieningen.

Behalve de Spaarndammerstraat, zijn er nog twee andere belangrijke (semi-)openbare ruimten: het Westerpark en het Brediuszwembad. Beide ruimtes zijn typische ontmoetingsplekken. Mensen komen er vrienden, kennissen, familie en onbekenden tegen. De primaire aanleiding van het project Gouden Straatregels in de Spaarndammerbuurt was de zedenzaak Tessa. In het begin van 2000 werd dit geestelijk gehandicapte meisje van 13 jaar verkracht door 14 voornamelijk allochtone jongens, waarvan het merendeel van Marokkaanse afkomst. Het stadsdeel besloot over deze zaak geen persbericht naar buiten te brengen om verstoring van de openbare orde te voorkomen. Onderwijl ontstond er in de wijk een geruchtencircuit dat in het najaar van 2001 culmineerde in de 'actie openheid' die ondersteund werd door de handtekeningenactie 'Doofpot of beerput'. Velen dachten dat het om diverse incidenten ging. Uiteindelijk hebben 1.100 bewoners hun handtekening gezet op de petitie, met name ook omdat zij de buurt als onveilig ervoeren: "Mensen in de buurt zijn bang voor elkaar terwijl dat niet nodig is", zegt een bewoner in een brochure over 10 gouden straatregels.

Het stadsdeel besloot om een openbare bijeenkomst te beleggen in januari 2002. Circa 180 mensen kwamen opdagen. De bewoners maakten duidelijk dat er iets gedaan moest worden. Men sprak over uiteenlopende zaken: meer

politie op straat, weerbaarheidstrainingen en betere communicatie tussen de bewoners van verschillende afkomst. Ook kwam duidelijk naar voren dat jongeren en kinderen zich aan de regels moesten houden. De lokale politiek besloot om de aanwezige inzet te benutten door een bureau (BC&O) in te huren voor het ondersteunen van de bewoners bij het bepalen en implementeren van de 10 Gouden Straatregels. Dit bureau werd met name ingehuurd om allochtone bewoners te mobiliseren: "Wie weet gaan de Marokkaanse buurtbewoners dan ook wel mee met de buurtuitjes waar ze nu niet aan deelnemen", aldus een bewoner in een brochure over 10 gouden straatregels.

Om de regels vast te stellen zijn er enkele bijeenkomsten met bewoners en professionals gehouden. In september 2002 is er een expertmeeting gehouden met 20 bewoners en 25 professionals. Uit deze groep zijn 9 personen naar voren gekomen die ambassadeurs van de straatregels zouden worden. Zij moesten 'het gezicht van het project' worden. Vervolgens heeft men bijeenkomsten georganiseerd met verschillende 'moeilijk bereikbare doelgroepen', zoals jongeren, ouderen en allochtonen. Het voortraject werd gecompliceerd met drie bijeenkomsten, die bezocht werden door circa 75 mensen. Deze bijeenkomsten resulteerden in 14 suggesties voor de Goudens Straatregels, waarmee bewoners de openbare ruimte voor zichzelf claimden: "Kinderen moeten veilig kunnen spelen en mensen moeten weer net als vroeger in de zomer gezellig met een stoel buiten kunnen zitten", vertelt een bewoner in de brochure.

Tien regels

Op een laatste bijeenkomst in mei 2003 konden bewoners bepalen welke tien regels zouden moeten gelden voor de hele Spaarndammerbuurt. Elke bewoner kon de voor hem of haar drie belangrijkste regels aangeven. Op de slotbijeenkomst waren er circa 110 bewoners uit de hele buurt. Er waren circa 50 jongeren afgekomen op de bijeenkomst, mede omdat er een optreden was van de bekende rapper Samiro. Van de 110 mensen hebben er 90 gestemd. De volgende tien regels zijn uiteindelijk

- gekozen en in september 2003 gepresenteerd op een feestelijke buurtmarkt:
- Maak van jouw herrie niet andermands nachtmerrie!
- Zorg dat rotzooi niet op straat, maar in de vuilnisbak gaat!
- De ander kennen begint bij jezelf!
- Groeten mag!
- Respecteer andermands spullen!
- Heb respect voor een ander, zoals voor jezelf!
- Hondpoep: ruim op die troep!
- Zet je vuilniszak op straat vlak voordat die wordt opgehaald!
- Rondhangen is oke, maar stoer daar niet een ander mee!
- Wat je stuk maakt moet je zelf betalen!

Het valt op dat de meeste regels betrekking hebben op overlast door bijvoorbeeld geluid, afval, hondenpoep en rondhangen. Twee regels hebben betrekking op de omgang: het groeten van elkaar en het kennen van elkaar. Nu men de regels had vastgesteld, moest de implementatie volgen. Dit bleek minder gemakkelijk te zijn dan verwacht was. Vele mensen wilden wel de regels bepalen maar voor de handhaving en het uitdragen ervan was minder animo. Letterlijk staat in de evaluerende eindrapportage:

"Bewoners realiseren zich dat het erg lastig is om als bewoner andere bewoners aan te sporen om zich aan die regels te houden. Zij zien voor zichzelf geen rol weggelegd om de regels onder de aandacht van de bewoners te brengen."

Omdat het project als bewonersinitiatief niet goed functioneerde, heeft het stadsdeel besloten om het onder te brengen bij buurtbeheer, het reguliere orgaan dat zorg draagt voor het dagelijkse beheer van het stadsdeel.

Wat kan deze casus ons vertellen over de openbare ruimte? Welk licht doet het schijnen op het debat over de afkalking van het publieke domein?

Ten eerste valt op dat het negatieve beeld gerelativeerd moet worden. Uit eigen observaties blijkt dat de Spaarndammerbuurt, ondanks de ernst van de zedenzaak Tessa, moeilijk alleen omschreven kan worden met termen als 'verloedering' en 'respectloos gedrag'. Ook tijdens de bijeenkomsten in het kader van de straatregels werd duidelijk dat voor veel bewoners hun buurt eigenlijk niet zo slecht is. In het rapport over de Gouden Straatregels staat: "Uit de

Boodschappen doen op de Spaarndammerstraat. (Foto's Thaddeus Müller)

diverse gesprekken die BC&O gevoerd heeft met talloze buurtbewoners is gebleken dat de bewoners van de Spaarndammerbuurt over het algemeen best tevreden zijn over hun buurt. Ze vinden het een fijne buurt om in te wonen."

Als de stadsetnografische literatuur in ogenschouw wordt genomen, is deze bevinding niet zo opmerkelijk. Er zijn talloze studies waarin het negatieve beeld van problematische buurten wordt genuanceerd. Klassieke voorbeelden zijn de *The Urban Villagers* van Gans uit 1962 en *Streetcorner Society* van Whyte uit 1943. Deze studies gingen over wijken die bekend stonden als verpauperde achterstandsbuurten, waarin sprake zou zijn van sociale anomie. Deze onderzoekers stelden na intensief en langdurig onderzoek vast dat er wel degelijk 'sociale cohesie' was in de 'slechte' wijken en vaak ook zelfs hechte gemeenschappen. Een meer recent voorbeeld is de studie van Mitch Duneier, *Slim's Table* uit 1992, die betrekking heeft op het getto der getto's, Zuid-Chicago, maar ook hier constateert de onderzoeker een bepaalde morele en sociale code die de omgang tussen mensen structureert. Andere etnografische studies wijzen op 'warme' interacties en relaties in tal van openbare ruimtes, zoals 'Bus Riding: Community on Wheels' van Nash uit 1975 en 'Close Encounters of the Quasi-Primary Kind: Sociability in Urban Second-Hand Clothing Stores' van Wismen uit 1979. Tevens speelt er een definitiekwestie. Om wat voor type openbare ruimte gaat het hier? In de stadssociologie wordt een onderscheid gemaakt tussen openbare ruimte - een ruimte die in principe toegankelijk is voor een ieder - en het sociaal-psychologische karakter van die ruimte. Dat karakter is afhankelijk van de wijze waarop mensen elkaar kennen in die ruimte. Als de aanwezigen biografische informatie, zoals naam, adres en werk, delen heeft de openbare ruimte meer een privé-karakter en als de meeste mensen die informatie niet delen, heeft het meer een publiek karakter. Door op deze wijze te kijken naar openbare ruimte kunnen drie dimensies van de openbaarheid worden onderscheiden: geprivatiseerde openbare ruimte, parochiaal domein en publiek domein.

De geprivatiseerde openbare ruimte is een plek waar onbekende anderen wel

kunnen komen maar het gevoel hebben er eigenlijk niet thuis te horen. Het kan gaan om een café waar je wordt weggestaard of een straat waar junks en dealers je onvriendelijk aankijken als je een beetje treuzelt in hun nabijheid. Het parochiale domein heeft betrekking op de buurt: mensen kennen elkaar omdat ze in elkaars nabijheid wonen. Het publieke domein bestaat uit die openbare ruimte waar de meeste mensen elkaar niet kennen.

Als we kijken naar de Spaarndammerbuurt kunnen we niet volmondig spreken over een parochiaal domein. Ook gaat om hier niet sec om het publieke domein, waar Sennett en anderen het met name over hebben in hun betoog over de ondergang van de openbare sfeer. In een niet zo ver verleden had het karakter van de openbare ruimte een meer eenduidig karakter. Toen was de Spaarndammerbuurt een typische volksbuurt: een buurt met een hecht sociaal netwerk en gedeelde normen en waarden over hoe men met elkaar hoorde om te gaan en de daarbij horende sociale controle en sancties. Door toegenomen welvaart, democratisering en toename van (sociale en geografische) mobiliteit is deze wereld aanzienlijk veranderd. Door deze ontwikkelingen zijn er in dit type wijken veel bewoners vertrokken en verschillende groepen bewoners gekomen met een andere kijk op het gebruik van de openbare ruimte. Het is opvallend dat veel straatregel-projecten betrekking hebben op samenlevingsverbanden die een soortgelijke transitie zijn doorgegaan. Veel authentieke bewoners van de Spaarndammerbuurt zijn verhuisd naar de nieuwbouwggebieden in en rond Amsterdam. De blijvers - doorgaans autochtonen met weinig financiële draagkracht - zien de buurt als een plek waar ze herkenning en betrokkenheid zoeken bij vrienden, kennissen en familie.

Nieuwe stedelingen

Voor de 'nieuwe stedelingen' - doorgaans tussen de 25 en 40, met een hoge opleiding en een goed inkomen - is het sociale belang van de buurt minder groot. Een groot deel van hun leven - ontspanning, werk en contacten - speelt zich buiten de buurt af. Een uitzondering in deze groepen wordt gevormd door de nieuwe stedelingen met jonge kinderen. Zij zijn door hun kroost meer buurtgericht. Een derde groep bestaat

uit allochtonen, die overigens uiterst divers is en moeilijk over een kam te scheren valt. Hun traditionele wooncultuur is doorgaans wel afwijkend van de Nederlandse, waarbij zij een ander gebruik hebben van de openbare ruimte. Het is juist dit gedrag - onder meer rondhangen op straat - waarover geklaagd wordt. Maar opvallend genoeg wordt bij straatregel-projecten zelden ingegaan op de relatie tussen allochtonen en autochtonen.

De ontwikkeling die zich in de Spaarndammerbuurt heeft voortgedaan kan als volgt omschreven worden. Door de afname van het volksbuurtachtige karakter is een deel van het parochiale domein getransformeerd in het publieke domein. De bekendheid van de paro-

*Het Brediusbad**Een basisschool in de Spaarndammerstraat*

Deze starre richtlijnen sluiten evenwel niet aan op het dynamische en gelaagde sociaal-psychologisch karakter van de hedendaagse openbare ruimte. Juist door de hierboven beschreven veranderingen kan men niet teruggrijpen op een standaardrepertoire van communiceren. Harman spreekt in dit verband in haar studie *The Modern Stranger* uit 1988 over het zoeken naar een nieuwe 'language of membership'. Zij spreekt over een nieuwe 'taal' waarmee burgers op explorerende wijze contact leggen met anderen. In plaats van vaste en herkenbare (traditionele) omgangsvorm, heeft deze nieuwe taal een aftastend en situationeel karakter. In mijn proefschrift 'De warme stad', heb ik deze theoretische notities verder uitgewerkt. Deze communicatievorm karakteriseer ik hierin als een interactievorm waarin de betrokkenen stap voor stap anderen leren kennen. Er is hierbij sprake van een proces waarin beeldvorming, afweging, onderhandelen en wisselwerking een belangrijke rol spelen. Anders is het uitgesloten om tot een gedeelde definitie van de situatie te komen, wat een cruciale voorwaarde is voor communicatie, begrip en samenwerking. De noodzaak voor deze omgangsvorm geldt met name voor buurten in transitie zoals de Spaarndammerbuurt. Het statische karakter van straatregels sluit hier niet op aan.

Om bewoners te ondersteunen in het communiceren moet voor een andere benadering worden gekozen, een benadering die zich richt op het ontwikkelen van vaardigheden om interacties aan te gaan in de openbare ruimte. Uit diverse straatregel-projecten en studies blijkt dat veel bewoners wel contact willen met anderen in hun buurt. Het probleem is hoe contact te maken met iemand met een andere achtergrond en hoe dit te continueren. Etnografisch onderzoek gericht op het interacties kan inzicht geven in het mechanisme achter het fenomeen van interculturele communicatie. Een macro-benadering a la Sennett schiet hier te kort.

De nieuwe benadering moet gebruik maken van het sociale en culturele kapitaal dat aanwezig is onder de bewoners. Door onderzoek te doen naar hoe interacties tot stand komen, hoe deze gecon-

tinueerd worden, welke vormen deze contacten kunnen aannemen en welke betekenissen de betrokkenen hieraan hechten, kan meer inzicht worden verkregen in de gelaagdheid en de dynamiek van het gebruik en de beleving van de openbare ruimte. Deze kennis kan aangewend worden voor het maken van vernieuwend beleid waarbij het niet gaat om regels vaststellen, maar om het stimuleren van een nieuw burgerschap waarin de nadruk ligt op het ontwikkelen van vaardigheden om te onderhandelen over situaties in de openbare ruimte.

Thaddeus Müller is in 2002 gepromoveerd op 'de warme stad' en heeft diverse artikelen gepubliceerd over stadsetiquette en straatregels. Hij werkt bij de Architecten Cie R&D en zijn specialisme aldaar is openbare ruimte.

Literatuurselectie

- Duneier, Mitchell (1992) *Slim's Table. Race, Responsibility and Masculinity*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gans, Herbert J. (1962) *The Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian-Americans*. New York: Free Press.
- Harman, L. (1988) *The Modern Stranger: On Language and Membership*. Berlijn: Mouton de Gruyter.
- Müller, Thaddeus (2002). *De warme stad. Betrokkenheid bij het publieke domein*. Utrecht: Jan van Arkel uitgeverij.
- Nash, Jeff (1975) 'Bus Riding: Community on Wheels.' In: *Urban Life*, vol. 4 no. 1 p. 99-123.
- Whyte, William F. (1943) *Street Corner Society: The Social Structure of an Italian Slum*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Wiseman, Jacqueline P. (1979) 'Close Encounters of the Quasi-Primary Kind: Sociability in Urban Second-Hand Clothing Stores.' In: *Urban Life*, vol.8 no.1 p. 23-52.

chiale sfeer wordt als gevolg hiervan doorkruist door de onbekendheid van het publieke domein. Delen van deze wereld van vreemden zijn evenwel weer ingenomen - geprivatiseerd - door de nieuwe bewoners en met name door allochtone jongeren. Door dit proces is de eenduidigheid van het sociaal-psychologische karakter verloren gegaan en is er sprake van een veranderlijke en diffuse sociale orde in de openbare ruimte

De straatregel-projecten zijn dus vooral een indicatie van het verdwijnen van een vanzelfsprekende, als natuurlijk ervaren omgangsvorm die onderdeel was van een buurtgemeenschap. Met het (laten) stellen van regels wil de overheid teruggrijpen naar een verloren tijd.